

מסיקים את התנור בערבות מהושענא-רבה ואומרים הלל בלי ברכה: אפיית 'מצות מצוה' בערב פסח – הטעמים, השיטות והמנהגים

מאת הרב ישראל יעקב פרבר והרב יהודה לייב שטיסל מח"ס 'המנהג'

נהגו בהרבה קהילות ישראל לאפות מצות בערב פסח אחר חצות היום ולאכלן בליל הסדר, לפי שהוקשה מצה לקרבן פסח שהקריבו אחר חצות. וכן היה המנהג באשכנז ובצרפת. ובראשונים האריכו בדין אכילת מצה בליל פסח במצות שנאפו קודם חצות.

אמנם מצינו לגדולי ישראל בליטא, הגר"א ובית בריסק והחזו"א, שחדלו מלקיים מנהג אפיית מצות בערב פסח, לפי שחמץ אסור במשהו וקשה להיזהר שלא יימצא אף משהו חמץ בחיטים, ועל כן אופים המצות קודם חצות כדי שיתבטל החמץ. וב"ללקוט מעם לועז' (פר' בא ס"ג) כתב, שמי שחושש שלא יוכל לעשות המצות כהוגן או שיהיה עייף מדי בלילה, מוטב שיעשה המצות קודם ערב פסח.

מנהגי החסידים

בהרבה מחצרות החסידים אימצו וחזקו את מנהג הקדום והקפידו ביותר לאפות בערב פסח מצות מצוה. וכך נהגו בבעלזא, ויז'ניץ, טשערנאביל, חב"ד, צאנז, וכן המנהג במרוקו. אולם אדמו"רי רוז'ין ופרמישלאן לא נהגו לאפות מצות בערב פסח, וכן נהגו ה'בני יששכר' וה'אריה דבי עילאי' וה'תפארת שלמה' זי"ע.

המנהג באכילת 'ערב פסח-מצות' כל ימי הפסח

ב'הלכות מנהגי מהר"ש' (לרבינו שלום מנוישטט) ובמהרי"ל, וכן הביא ה'בית יוסף', כתבו שיש לאפות מצות לכל ימי הפסח בערב פסח דווקא. וכן הביא ה'אליה רבה' בשם מהר"י ווייל (קצ"ג), ש"טוב לאפות כל המצות אחר חצות אם אין בני ביתו רבים כל כך". וכן נהגו רבוה"ק מבעלזא, וכך המנהג אצל אדמו"רי ויז'ניץ, טשערנאביל, קארלין, אמשינוב ובאיאן.

ויש לציין, שבתים ולוב היה המנהג לאפות המצה דבר יום ביומו, כל יום לאותו יום, ולא כל כמות המצות בזמן אחד.

המנהגים באפיית 'ערב פסח-מצות'

באבודרהם ובכל בו מובא שיש נוהגים לרשום על ג' המצות של מצוה איזו מהן נאפתה ראשונה, שניה ושלישית, כדי שישתמשו בהן תחילה, כמו שהיו עושים בקופות הלשכה שהיו מסמנים עליהן א, ב, ג, כדי לדעת איזו מהן נתרמה ראשונה וממנה היו קונים תחילה קרבנות, וכן נהגו אדמור"י בעלזא.

הרמ"א (סי' תרסד, ט) הביא, שיש נוהגים להסיק את תנור האפייה של מצות המצוה בערבות שחבטו בהן בהושענא רבא, שכיון שנעשתה בהן מצוה אחת תיעשה בהן מצוה אחרת, וכן מנהג ספינקא ונדבורנה. וב'חלקת יעקב' הביא שיש נוהגים להסיק התנור בלולב שקיים בו מצות ד' מינים, ויש שהסיקו עם סכך הסוכה.

נוהגים לקרוא את ההלל בלי ברכה בשעת אפיית המצות זכר לקרבן פסח שאמרו הלל על שחיטתו, ובספר 'שולחן הטהור' מביא שמנהג ירושלים לאומרו בברכה, וכן המנהג בטשערנאביל שכן קיבל בעל ה"מאור עיניים" מאלוה הנביא זכור לטוב. יש שנהגו לאמרו פעם אחת ויש שנהגו לאמרו ג' פעמים, ובשינאווא נהגו לרקוד בזמר 'לשנה הבאה בירושלים'. והמנהג בגור וחב"ד שלא לומר כלל הלל בשעת אפיית המצות.

ב"הגדת חיים לראש" מביא שיש שנהגו לתקוע בשופר בשעת אפיית מצות המצוה, וכן איתא ברמב"ם (הל' קרבן פסח פ"א, הי"ב) דעל כל קריאה וקריאה תוקעין שלוש תקיעות.

ב"הגדת חב"ד" מובא שנוהגים לעשות הג' מצות לליל הסדר שתהיינה כפופות שיהא להן בית קיבול כמו כלי, ד'כלי' ר"ת כהן לוי ישראל.

מנהג בעלזא להניח המצות על המיטה זכר לקרבן פסח שהיה קשור למיטה, ואף שקשירתו של קרבן פסח למיטה לא נאמר אלא בפסח מצרים נהגו כן בכל הפסחים (עיין במס' כלים פרק יט, משנה ב).

להארות והערות ניתן לפנות למכון "המנהג" במייל: hamenhog@gmail.com